



ANNA STAWARSKA-RIPPEL

 <https://orcid.org/0000-0003-3252-9171>

Uniwersytet Śląski w Katowicach

O przeszkodach do zawarcia małżeństwa w międzywojennej Polsce na przykładzie prawa węgierskiego obowiązującego na Spiszu i Orawie

Instytucja małżeństwa i okoliczności przesądzające o jego ważności kształtowały się przede wszystkim w prawie rzymskim i kanonicznym oraz w nowożytnym prawie cywilnym. Tendencje laicyzacji małżeństwa i odchodzenie od formy kanonicznej rozpowszechnionej w Europie po soborze trydenckim (dekret *Tametsi dubitandum* — 1563 r.), zauważalne już w XVI w., zwłaszcza we Francji (ordonans z *Blois* — 1579 r.), w Holandii, Anglii i zdecydowanie wyrażone następnie w konstytucji francuskiej (1791), skutkują w XIX w. procesem stopniowej i powszechnej sekularyzacji małżeństwa w państwach Europy. Koncepcję małżeństwa jako związku świeckiego przyjęły wielkie kodyfikacje cywilne (KN, ABGB i BGB), niezależnie od różnego wymodelowania prawa małżeńskiego osobowego, w szczególności w sposób świecki i mieszany¹. W Europie Środkowej i Wschodniej, w państwach bloku wschodniego, zjawisko to intensyfikuje się dodatkowo w połowie XX w., w związku z przejmowaniem wzorców prawa socjalistycznego. Do całkowitej sekularyzacji prawa małżeńskiego w Polsce doprowadziła dopiero radykalna zmiana polityczna po drugiej wojnie światowej (dekret z 25 września 1945 r. — Prawo małżeńskie²), chociaż tendencje do zeświecczenia prawa małżeńskiego osobowego były już

¹ Szczegółowo o tym K. Sójka-Zielińska: *Wielkie kodyfikacje cywilne. Historia i współczesność*. Warszawa 2009, s. 111—112, 203—205, 328—330.

² Dz.U. nr 48, poz. 270.

wyraźnie dostrzegalne w okresie międzywojennym zarówno w projekcie prawa małżeńskiego z 1929 r.³, jak i w orzecznictwie sądowym (zwłaszcza w wyroku SN z dnia 11 stycznia 1934 r., IC 1813/33⁴). Historia tworzenia instytucji prawa małżeńskiego osobowego podkreśla jego specyfikę na tle pozostałych działów prawa prywatnego⁵.

Ścieranie się koncepcji dotyczących charakteru małżeństwa miało szczególny wymiar na ziemiach polskich podczas zaborów i po odzyskaniu niepodległości (1918). Różnorodność obowiązujących ówczesnie praw (niemiecki BGB z 1896 r., węgierski Akt nr XXXI o małżeństwie z 1894 r., rosyjski ukaz o małżeństwie z 1863 r., I część T. X i częściowo I część T. XI Zводу praw Cesarstwa Rosyjskiego z 1832 r., austriacki ABGB z 1811 r.) stanowiła wyzwanie dla międzywojennych kodyfikatorów i prawników praktyków, czego bezpośrednim wyrazem był wyrok Ogólnego Zgromadzenia SN z 10 listopada 1923 r., ZS 61/23⁶, w którym SN stanął na stanowisku, że ocena ważności małżeństwa powinna być dokonywana według prawa obowiązującego w miejscu jego zawarcia⁷. Rywalizowanie koncepcji indywidualistycznej małżeństwa jako związku wolnego, rozwiązywalnego oraz pozbawionego elementów religijnych i koncepcji wyznaniowej występowało przede wszystkim na ziemiach centralnych (Księstwo Warszawskie, Królestwo Polskie)⁸. Wprowadzony tam wraz z Kodeksem Napoleona nowoczesny model świecki (1808) został, w efekcie jego krytyki — głównie Kościoła rzymskokatolickiego, zastąpiony modelem mieszanym wraz z wejściem w życie Kodeksu cywilnego Królestwa Polskiego (1825) i następnie narzuconym — lecz akceptowanym w społeczeństwie

³ „Polskie prawo małżeńskie nie może odwoływać się, jako do obowiązujących w Polsce w charakterze prawa państwowego, do praw kanonicznych i przepisów poszczególnych wyznań”. *Zasady projektu prawa małżeńskiego uchwalonego przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929*. Oprac. K. Lutostański. Komisja Kodyfikacyjna, Sekcja prawa cywilnego. T. 1, z. 3. Warszawa 1931, s. 30. Zob. też *Projekt prawa małżeńskiego uchwalony przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929*. Komisja Kodyfikacyjna, Sekcja prawa cywilnego. T. 1, z. 1. Warszawa 1931.

⁴ „Przepisy religijne wyznania mojżeszowego w przedmiocie warunków ważności małżeństwa i powodów do jego rozwiązania nie mogą być uważane za prawo stanowione, powszechnie znane i wiadome sądowi, lecz noszą znamiona prawa zwyczajowego, ustalanego ostatecznie przez sąd wyrokujący w zakresie ostatecznego wyrozumienia sądu poza kontrolą kasacyjną”. OSN 1934, nr 7, poz. 445. Zob. A. Pięgzik: *Przeszkody małżeńskie w ustawodawstwie dzielnicowym II RP*. „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2016, vol. 5, s. 45.

⁵ Tak też M. Domański: *Względne zakazy małżeńskie*. Wolters Kluwer, Warszawa, 2013, s. 17 i powołana tam literatura.

⁶ ZOZOSN 1922—1925, Warszawa 1925, nr 4, s. 20.

⁷ A. Fastyn: *Przeszkoda katolicyzmu („impedimentum catholicismi”) w prawie województw południowych II Rzeczypospolitej*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2014, T. 66, z. 2, s. 133.

⁸ A. Fastyn: *Problem powstania i charakteru prawa małżeńskiego z 1863 roku*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2012, T. 64, z. 2, s. 193.

polskim w większym stopniu niż model świecki — modelem ściśle wyznaniowym, uregulowanym w ukazie carskim o małżeństwie (1836), obowiązującym do wejścia w życie dekretu z 25 września 1945 r. prawo małżeńskie⁹. Charakter małżeństwa w ustawodawstwach państw zaborczych, obowiązujących po odzyskaniu niepodległości jako dzielnicowe prawa polskie, wynikał ze stosunku danego państwa do religii. W Austrii i Rosji recypowano, chociaż w różnym stopniu, małżeńskie prawo wyznaniowe. W Niemczech prawo małżeńskie miało ściśle świecki charakter, podobnie jak prawo węgierskie obowiązujące na przyłączonych do Polski terenach Spiszu i Orawy.

Zgodnie z ogólnymi postanowieniami ustawy z 26 października 1921 r. w przedmiocie przepisów prawnych obowiązujących na obszarze Spisza i Orawy należącym do Rzeczypospolitej Polskiej¹⁰, na przyłączonych do Polski w 1920 r. terenach Spiszu i Orawy pozostawało w mocy prawo obowiązujące w dniu przyłączenia tych obszarów do Polski¹¹. Już wcześniej dla ziem południowych postanowiono rozporządzeniem Tymczasowego Komitetu Rządzącego z siedzibą we Lwowie z 29 listopada 1918 r. — zastąpionego, na mocy dekretu Naczelnika Państwa, Komisją Rządzącą dla Galicji, polskiej części Śląska Cieszyńskiego, Spiszu i Orawy¹², „że wszelkie ustawy i rozporządzenia obowiązujące w Galicji jako części byłej monarchii austro-węgierskiej obowiązują nadal do czasu, kiedy przez upoważnioną do tego władzę zostaną uchylone, zmienione lub ich wykonanie wstrzymane”¹³. W dniu przyłączenia do Polski trzynastu wiosek spiszkich i dwunastu orawskich z terenów dawnej Zalitawii należących

⁹ Ibidem, s. 193—194. Zob. też E. Rojowska: *Prawo małżeńskie osobowe na ziemiach polskich. System mieszany (Austriacki kodeks cywilny) i wyznaniowy (Zwód praw Cesarstwa Rosyjskiego)*. „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, T. 17, s. 382—393. O prawie małżeńskim w dekrecie z 25 września 1945 r. zob. P. Fiedorczyk: *Unifikacja i kodyfikacja prawa rodzinnego w Polsce (1945—1964)*. Białystok 2014, s. 39—48.

¹⁰ Dz.U. R.P. nr 89, poz. 657.

¹¹ J. Ciągwa: *Stan prawny na Spiszu i Orawie w latach międzywojennych*. W: „Studia Iuridica Silesiana”. T. 11. Red. A. Lityński. Katowice 1986, s. 121—123; Idem: *Recepcja prawa węgierskiego na Spiszu i Orawie po roku 1920*. „Studia Historyczne” 1996, nr 39, s. 200—201; Idem: *Uherskie prawo sądowe na Spiszu i Orawie w XX w.* W: *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie — idee — prawo*. Red. A. Lityński, P. Fiedorczyk. Białystok 2008, s. 491—492; Idem: *Dzieje i współczesność Jurgowa 1546—1996. Dejiny a súčasnosť Jurgova*. Kraków 1996, s. 9—10.

¹² Dekret Naczelnika Państwa z 10 stycznia 1919 r. Statut Komisji Rządzącej dla Galicji i Śląska Cieszyńskiego oraz Górnej Orawy i Spiszu. Dz.Pr.P.P. nr 7, poz. 106.

¹³ Cyt. za: *Memoriał Wydziału Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu, Towarzystwa Prawniczego i Związku Adwokatów Polskich we Lwowie w prawie techniki ustawodawczej*. „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” 1919, R. 2, s. 217. Komentarze w polskiej prasie galicyjskiej po wejściu w życie austriackiej procedury cywilnej zob. J.J. Kotliński: *Wprowadzenie austriackiej procedury cywilnej z 1895 r. na tle polskiej prasy galicyjskiej*. „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2010, T. 13 [red. J. Malec, J. Matuszewski, W. Witkowski], s. 108—117.

do Królestwa Węgier do końca pierwszej wojny światowej i przyznanych Polsce w wyniku podziału Spiszu, Orawy i Śląska Cieszyńskiego między Polskę a Czechosłowację decyzją Rady Ambasadorów w Paryżu z 28 lipca 1920 r., obowiązywało prawo węgierskie. W zakresie prawa małżeńskiego osobowego obowiązywał na wskazanym obszarze węgierski Akt nr XXXI o małżeństwie z 1894 r. [évi XXXI. — *Törvénycikk a házassági jogról*].

Węgierska ustawa o małżeństwie z 1894 r., będąca efektem prac ustawodawczych podjętych po 1867 r. w dualistycznej monarchii austro-węgierskiej, wprowadziła system wyłącznie laicki. Ważne z punktu widzenia interesu narodowego (politycznego) było uzasadnienie zerwania z dotychczasowym *matrimonium perpetuum* dla katolików i wprowadzenia odmiennego od ABGB uregulowania. Przede wszystkim chciano wyeliminować brak jedności narodu węgierskiego, a ten brak wiązał się z modelem mieszanym w ABGB i funkcjonowaniem ośmiu różnych regulacji prawa wyznaniowego. Poza tym regulacje węgierskiej ustawy o małżeństwie odpowiadały „duchowi czasu”, postępowi, racjonalizmowi i interesowi narodu węgierskiego. Węgierska ustawa nie znalazła oczywiście poparcia Kościoła katolickiego¹⁴.

Częściową unifikację w Polsce po pierwszej wojnie światowej w dzielnicy południowej i tym samym zlikwidowanie partykularyzmu prawnego, wynikającego z obowiązywania na tych terenach prawa austriackiego i węgierskiego, zrealizowano rozporządzeniem Rady Ministrów z 14 września 1922 r. w *przedmiocie organizacji sądownictwa na Spiszu i Orawie i rozciągnięcia na ten obszar mocy obowiązującej niektórych ustaw i rozporządzeń*¹⁵. Wyłomem w tej częściowej unifikacji było prawo małżeńskie, ze względu na rozciągnięcie na te tereny obowiązywania prawa austriackiego przy utrzymaniu obowiązywania prawa węgierskiego, aczkolwiek z pewnymi zmianami wynikającymi z tego rozporządzenia¹⁶. Powodowało to możliwość wyboru modelu małżeńskiego przed zawarciem małżeństwa (węgierskiego świeckiego czy też austriackiego mieszanego), przy czym katolicka większość społeczeństwa wybierała system austriacki mieszany, a nie nowoczesny system węgierski. Wybór pociągał za sobą zastosowanie systemu prawnego do wszelkich spraw dotyczących małżonków, w szczególności przeszkód małżeńskich, oraz unieważnienia małżeństwa, a także dopuszczalności rozwodu, i ich konsekwencji majątkowych, jak też dla po-

¹⁴ I. Lanczová: *The Divorce Law in the Kingdom of Hungary*. „Z Dziejów Prawa” 2017, T. 10 (18), s. 44—46; J. Koredczuk: *Małżeństwa węgierskie*. W: *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej*. Red. A. Lityński, M. Mikołajczyk, T. Adamczyk, A. Drogoń, W. Organiściak. Katowice—Kraków 2009, s. 332.

¹⁵ Jak wiadomo, § 2 rozporządzenia Rady Ministrów z 14 września 1922 r. uchylił milcząco większość norm prawa sądowego węgierskiego, rozciągając na obszar Spisza i Orawy prawo sądowe obowiązujące w okręgu apelacyjnym w Krakowie. Dz.U. R.P. nr 90, poz. 833.

¹⁶ § 4 rozporządzenia Rady Ministrów z 14 września 1922 r. Dz.U. R.P. nr 90, poz. 833.

tomstwa¹⁷. Przepisy prawa prywatnego międzydzielnicowego (1926)¹⁸, w szczególności o zmianie statutu, czyli podleganiu prawu danej dzielnicy w zakresie „zdolności osobistej, stosunków rodzinnych i praw spadkowych” po roku od zamieszkania w niej, i § 115 węgierskiego prawa małżeńskiego (1894)¹⁹ powodowały popularność tzw. małżeństw węgierskich jako instytucji obchodzenia przez obywateli przepisów nieprzystających do ówczesnych stosunków społecznych²⁰. Sprzyjało temu także pochodne określenie miejsca zamieszkania (właściwości miejscowej) kobiety zamężnej, stanowiące pozostałość dawnej niesamodzielności mężatki, w przeciwieństwie do panien i wdów, które zniosła dopiero ustawa z 27 kwietnia 1949 r.²¹ Część Spiszu i Orawy przyłączona do Polski po pierwszej wojnie światowej była zatem szczególnym terytorium, na którym obowiązywały dwa porządki prawne w zakresie prawa małżeńskiego. „Trudno znaleźć podobne ustawodawstwo [pisał Maurycy Allerhand — A.S.R.], w którymby od formy przez strony obranej zawisłe było, czy ważne, czy też nieważne jest małżeństwo, i by swoboda w obraniu formy prowadziła do dowolności wyboru tego lub owego prawa. [...] Śmieszem wprost dla prawnika jest, że małżonkowie, których małżeństwo unieważniono ze względu na zachodzącą w jednym tylko z obydwu praw przeszkodę, mimo wyroku sądowego zawrzeć je mogą ważnie w innej formie [sic!]”²².

Pojęciem przeszkody małżeńskiej posługiwało się prawo rzymskie. Brak spełnienia warunków bezwzględnych (zakazy ogólne dotyczące małżeństwa z każdą osobą)²³ i względnych (zakazy zawarcia małżeństwa z określonymi osobami)²⁴ nazywano przeszkodą — *impedimentum*, która stosownie do podzia-

¹⁷ *Zasady projektu prawa małżeńskiego uchwalonego przez Komisję Kodyfikacyjną...*, s. 16—17.

¹⁸ Dz.U. nr 101, poz. 580.

¹⁹ „Na podstawie takich, przed uzyskaniem węgierskiego obywatelstwa, zaszytych faktów, które wedle poprzedniego prawa małżonków stanowią powód do rozwiązania małżeństwa lub separacji od stołu i łoża, może sąd węgierski rozwiązać małżeństwo małżonka, który uzyskał obywatelstwo węgierskie, jeżeli fakty służą za podstawę do rozwiązania małżeństwa, także wedle tej ustawy. Jeżeli sąd zagraniczny orzekł separację od stołu i łoża przed uzyskaniem obywatelstwa węgierskiego, to sąd węgierski może orzec rozwiązanie małżeństwa, jeżeli separacja nastąpiła na podstawie takiego faktu, na podstawie którego małżeństwo może być rozwiązane także na podstawie tej ustawy”.

²⁰ J. Koredczuk: *Małżeństwa węgierskie...*, s. 336.

²¹ Dz.U. nr 32, poz. 240.

²² M. Allerhand: *Prawo małżeńskie obowiązujące na Spiszu i Orawie*. Lwów 1926, s. 38—39.

²³ Zdolność prawna, zdolność fizyczna, zasada monogamii, zachowanie czasu żałoby (*tempus luctus*), wzajemne przyzwolenie (wady oświadczenia woli) stron oraz zezwolenie określonych osób w określonych przypadkach, a także, w czasach chrześcijańskich, przeszkoda święceń i ślubów zakonnych (*ordo sacer* i *votum solemne*). H. Insałowski: *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*. Lublin 1935, s. 148—180.

²⁴ Pokrewieństwo, powinowactwo, adopcja oraz przeszkody natury praktycznej i politycznej: sprawowanie opieki, kurateli, pełnienie urzędu i służba wojskowa, a także warunki natury

łu warunków do zawarcia małżeństwa mogła być bezwzględna lub względna²⁵. W kanonistyce pojęcie przeszkód małżeńskich funkcjonuje od chwili wydania Dekretu Gracjana — *Concordia discordantium canonum* (ok. 1140 r.). Pomimo konstruowania w literaturze przedmiotu alternatywnych pojęć dla określenia przeszkód małżeńskich²⁶, powraca się obecnie do powszechnego używania tego pojęcia²⁷.

Zarówno w prawie świeckim, jak i kanonicznym prawodawca chroni przed zawarciem małżeństwa wbrew przeszkodom małżeńskim. Instytucje dyspensacji (udzielenie zgody) i konwalidacji funkcjonowały już w prawie rzymskim, gdzie zwłaszcza udzielenie zgody na zawarcie małżeństwa, mimo istnienia przeszkody małżeńskiej, ukształtowało się bez wpływu prawa kanonicznego, w którym ta instytucja zaczęła funkcjonować znacznie później. Możliwość udzielenia zezwolenia na zawarcie małżeństwa w prawie świeckim dotyczy, co prawda, węższego zakresu niż w prawie kanonicznym, gdzie stosuje się szereg dyspens chroniących nupturientów przed ewentualnym usiłowaniem zawarcia małżeństwa z przeszkodami, zgodnie z zasadą *in dubio standum est pro valore matrimonii*²⁸. Instytucja dyspensy funkcjonowała także w węgierskim prawie o małżeństwie, lecz inaczej niż w ABGB; mogła ona być udzielona tylko we wskazanych w ustawie przypadkach. Udzielenie dyspensy mogło nastąpić już po zawarciu małżeństwa do chwili rozwodu czy też unieważnienia małżeństwa²⁹. Wówczas małżeństwo stawało się ważne, czyli *favor matrimonii* następowało uzdrowienie (konwalidacja) małżeństwa zawartego wbrew przeszkodom.

Węgierska ustawa o małżeństwie (1894) w jej oryginalnym brzmieniu, przed zmianami dokonanyymi rozporządzeniem Rady Ministrów z 14 września 1922 r., zawierała następujące przeszkody do zawarcia małżeństwa, które mogły stanowić podstawę unieważnienia małżeństwa: brak zdolności do czynności prawnych, przeszkodę nieosiągnięcia wieku, pokrewieństwa, powinowactwa, przysposobienia, bigamii, nastawiania na życie drugiego małżonka, i wady oświadczenia woli z powodu bezprawnej groźby, błędu w szerokim ujęciu i podstęp³⁰.

religijnej: różnica wyznania, pokrewieństwo duchowe, np. pomiędzy ojcem chrzestnym i chrześniaczką. Ibidem, s. 180—218.

²⁵ Ibidem, s. 147. Por. W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka: *Prawo rzymskie. Instytucje*. Wyd. 6. rozszerzone. Warszawa 2014, s. 97—98.

²⁶ M. Domański: *Względne zakazy...*, s. 47—50.

²⁷ M. Kosek: *Przeszkody małżeńskie w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*. „Prawo Kanoniczne: Kwartalnik Prawno-Historyczny” 2012, T. 55, nr 3, s. 108.

²⁸ C. Suchocki: *Możliwości i skutki zawarcia małżeństwa mimo istnienia przeszkód w prawie kanonicznym i polskim*. „Roczniki Nauk Prawnych” 1998, T. 8, s. 344 i nast.; U. Nowicka: *Aplikacja zasady „favor matrimonii” w rozstrzyganiu spraw o nieważność małżeństwa*. „Ius Matrimoniale” 2011, nr 16, s. 7.

²⁹ M. Allerhand: *Prawo małżeńskie...*, s. 14.

³⁰ Ibidem, s. 17.

Zdolności do czynności prawnych nie posiadały osoby, które nie ukończyły 12 roku życia, i te, które „z powodu choroby umysłowej albo i innej przyczyny są pozbawione używania rozumu, jak długo w tym stanie się znajdują”³¹, oraz te, które znajdowały się pod opieką z powodu upośledzenia umysłowego, oraz głuchoniemi, którzy nie potrafili porozumiewać się za pomocą znaków. Odmienne uregulowany był wiek „dojrzałości małżeńskiej”. Zdolność do zawarcia małżeństwa posiadali mężczyźni, którzy ukończyli 18 rok życia, i kobiety, które ukończyły 16 rok życia, przy czym możliwe było udzielenie zgody (dyspensy) na zawarcie małżeństwa, jeżeli nupturienti ukończyli 12 rok życia. Mimo osiągnięcia wieku „dojrzałości małżeńskiej”, niezbędne było zezwolenie jednego z rodziców uprawnionych do udzielenia takiego zezwolenia albo władzy opiekuńczej przed ukończeniem 20 roku życia³². Rozporządzenie Rady Ministrów z 14 września 1922 r. zmieniło te przepisy, implementując w ich miejsce rozwiązania austriackie. Brak zdolności do czynności prawnych miały dzieci, które nie ukończyły 14 roku życia. Przed osiągnięciem pełnej zdolności do czynności prawnych czy też w przypadku częściowego ubezwłasnowolnienia niezbędna była zgoda (zezwozenie) prawnego zastępcy albo władzy opiekuńczej³³. Rozporządzenie uchyliło także przepis ustawy węgierskiej, zgodnie z którym nie można było zawrzeć małżeństwa z osobą, wobec której wszczęto postępowanie o ubezwłasnowolnienie.

Ustawa węgierska zakazywała zawierania małżeństwa z powodu bliskości pokrewieństwa, którą nakreślono następująco. Nie mogli zawrzeć małżeństwa krewni w linii prostej, rodzeństwo, krewni w linii bocznej w III stopniu komputacji rzymskiej, chociaż w tym przypadku możliwe było udzielenie dyspensy przez głowę państwa [w oryginale: dyspensy udzielał król na wniosek Ministra Sprawiedliwości — A.S.R.]. Nie mogli zawrzeć małżeństwa także powinowaci w linii prostej zarówno w trakcie trwania małżeństwa, jak i po jego rozwiązaniu lub uznaniu go za nieważne³⁴. Jak wiadomo, przeszkoda pokrewieństwa jest jedną z najstarszych przeszkód małżeńskich, której najczęściej przytaczanym uzasadnieniem są względy natury moralnej, eugenicznej i obyczajowej³⁵. Zabronione było również małżeństwo między przysposabiającym a przysposobionym i jego byłym małżonkiem, a także między przysposobionym a byłym małżonkiem przysposabiającego oraz między przysposabiającym a potomkiem przysposobionego lub byłym małżonkiem tego potomka, jak też między potomkiem przysposobionego i małżonkiem przysposabiającego³⁶.

³¹ J. Ordyński: *O separacji, rozwodach i nieważności małżeństw*. Warszawa—Kraków 1925; M. Allerhand: *Prawo małżeńskie...*, s. 173.

³² J. Ordyński: *O separacji...*, s. 173.

³³ M. Allerhand: *Prawo małżeńskie...*, s. 3.

³⁴ J. Ordyński: *O separacji...*, s. 174.

³⁵ M. Kosek: *Przeszkody małżeńskie...*, s. 110.

³⁶ M. Allerhand: *Prawo małżeńskie...*, s. 6.

Zgodnie z przepisami ustawy węgierskiej, nie można było zawrzeć małżeństwa, dopóki poprzednie małżeństwo nie zostało rozwiązane. Bigamia należy do najstarszych przeszkód (zakazów) małżeńskich. Już w prawie rzymskim, gdzie małżeństwo było związkiem w przeważającej mierze faktycznym i tylko w stopniu minimalnym uregulowanym przez prawo, fundamentalne było stwierdzenie, że ma ono charakter monogamiczny, co było jego „rysem znamiennej i trwałym”³⁷. Bigamię uznawano za przestępstwo w prawie świeckim (kwalifikowane cudzołóstwo) i w prawie kanonicznym (*matrimonium plura, poligamia, vir circa plures uxores, uxor pluralitas, secundae nuptiae*) począwszy od czasów wczesnonowożytnych³⁸. W państwowym prawodawstwie XIX i XX w. bigamia była uznawana za przestępstwo przede wszystkim skierowane przeciwko łaadowi społecznemu i zamach przeciwko powszechnie przyjętej w naszym kręgu kulturowym zasadzie monogamii.

Zgodnie z ustawą węgierską, nie mogły zawrzeć małżeństwa osoby, które działając w porozumieniu nastawiały na życie własnego małżonka lub małżonka drugiej strony³⁹.

Poza wskazanymi przeszkodami, podstawą unieważnienia małżeństwa w ustawie węgierskiej były także wady oświadczenia woli. Można było żądać unieważnienia małżeństwa, gdy jeden z małżonków zawarł je z powodu groźby wywołanej uzasadnioną obawą. W tym przypadku unieważnienia małżeństwa mógł żądać wyłącznie małżonek, który zawarł małżeństwo pod wpływem groźby, po ustaniu groźby lub obawy wywołanej groźbą. Podstawą nieważności małżeństwa był także błąd w szerokim ujęciu. Obejmował on brak rzeczywistej woli i świadomości, że oświadczenie wywoła skutek w postaci zawarcia małżeństwa: „jest to wypadek, gdzie brak woli, oświadczenie np. w stanie pijanym lub hipnozie i innych podobnych stanach psychotycznych, lub u niemych, głuchych lub głuchoniemych, lub u osób, które nie mogły się wyrazić w języku urzędnika cywilnego udzielającego ślubu”⁴⁰. Błędem w ujęciu ustawy węgierskiej był także błąd co do tożsamości drugiej strony oraz błąd co do tego, że jeden z małżonków w czasie zawierania małżeństwa był trwale niezdolny do spełnienia obowiązków małżeńskich, a drugi małżonek o tym nie wiedział, a także gdy małżonek został skazany za przestępstwo, a drugi małżonek o tym nie wiedział, oraz jeżeli żona w czasie zawarcia mał-

³⁷ K. Kolańczyk: *Prawo rzymskie*. Warszawa 1978, s. 222—223.

³⁸ K. Banasik: *Bigamia w polskim prawie karnym*. „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 9, s. 59; A. Pasek: *Dwużeństwo (bigamia) w kodeksach karnych obowiązujących w Drugiej Rzeczypospolitej*. „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2009, no. 3180. *Prawo CCCX*, s. 181—195; S. Giżowska-Szarek: *Przestępstwo bigamii*. „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 12, s. 72—85; A. Gościński: *Przestępstwo bigamii w Kodeksie prawa kanonicznego (Kanon 2356)*. „Prawo Kanoniczne” 1973, nr 3—4, s. 297—320.

³⁹ J. Ordyński: *O separacji...*, s. 175.

⁴⁰ Ibidem.

żeństwa była w ciąży z innym mężczyzną, a małżonek o tym nie wiedział. Ponadto można było żądać unieważnienia małżeństwa z powodu błędu, jeżeli stwierdzono, że małżonek uznany wcześniej za zmarłego żyje. Wadą oświadczenia woli był także podstęp: „jeżeli ułuda odnosi się do istotnych osobistych właściwości i drugiego małżonka, i ułuda została wywołana świadomie przez samego drugiego małżonka, albo jeżeli tenże wiedział o ułudzie przedsięwziętej przez osobę trzecią”⁴¹.

Przesłanki ważności małżeństwa w prawie cywilnym w XIX w. i w pierwszej połowie XX w. miały jeszcze często mieszany charakter — częściowo wywodziły się z zasad religijnych (np. przeszkoda różności wiary, święceń kapłańskich), a częściowo ze świeckich zasad prawa rzymskiego (przeszkoda wieku, pokrewieństwa, powinowactwa, przysposobienia, bigamii oraz wad oświadczenia woli)⁴². Taki charakter miały przeszkody do zawarcia małżeństwa w ABGB. Na tym tle węgierską ustawę o małżeństwie należy ocenić jako nowoczesną. Mimo różnic w ustawodawstwie dzielnicowym, wynikających między innymi z różnego ujęcia modelu prawa małżeńskiego osobowego, można generalnie zgodzić się z twierdzeniem, że przeszkody małżeńskie uregulowane były dość jednolicie. Wśród nich charakter uniwersalny miały przeszkody: bigamii, pokrewieństwa i powinowactwa, zaburzeń psychicznych, ubezwłasnowolnienia⁴³. Instytucję unieważnienia małżeństwa, wyjątkowo i głównie w interesie publicznym, przewidywał kompromisowy projekt prawa małżeńskiego uchwalony przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929 r.⁴⁴ Oprócz wymaganego dla ważnego zawarcia małżeństwa wieku nupturientów, projekt regulował: przeszkodę bigamii, pokrewieństwa w linii prostej i pomiędzy rodzeństwem, powinowactwa w linii prostej, pozostawania w konkubinacie czy unieważnionym małżeństwie ze wstępnym albo zstępnym drugiej strony, nastawanie na życie swojego współmałżonka lub małżonka drugiej strony dla umożliwienia wspólnego małżeństwa, choroby umysłowej, nawet w okresie chwilowej po-

⁴¹ Ibidem, s. 175—176.

⁴² A. Fastyn: *Przeszkoda katolicyzmu...*, s. 133; H. Insadowski: *Rzymskie prawo małżeńskie...*, s. 148—207; K. Kolańczyk: *Prawo rzymskie...*, s. 222—226, 234—235; W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka: *Prawo rzymskie...*, s. 93—100; P. Niczyפורוק: *Zawarcie małżeństwa „Liberorum procreandorum causa” w prawie rzymskim. „Zeszyty Prawnicze” 2014, nr 14.3, s. 194.*

⁴³ A. Pięgzik: *Przeszkody małżeńskie...*, s. 28—46.

⁴⁴ „Skutki unieważnienia są w zasadzie bezwzględniejsze od rozwodu: stąd dalszy wniosek, że każdy z tych środków [unieważnienie i rozwód — A.S.R.] należy stosować w innym przypadku, do powagi interesów, które mają być za ich pomocą zabezpieczone. Surowszy środek unieważnienia powinien być przede wszystkim zachowany dla zabezpieczenia interesu publicznego, łagodniejszy środek rozwodu — dla zabezpieczenia interesu prywatnego, który z natury rzeczy ma już swoją ochronę w czujności stron”. *Zasady projektu prawa małżeńskiego uchwalonego przez Komisję Kodyfikacyjną...*, s. 52—53.

czytalności⁴⁵. Niestety z powodów politycznych nie wszedł w życie, a prawo małżeńskie pozostało partykularne do końca Drugiej Rzeczypospolitej.

Bibliografia

- Allerhand M.: *Prawo małżeńskie obowiązujące na Spiszu i Orawie*. Lwów 1926.
- Banasik K.: *Bigamia w polskim prawie karnym*. „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 9.
- Ciągwa J.: *Dzieje i współczesność Jurgowa 1546—1996. Dejiny a súčasnosť Jurgova*. Kraków 1996.
- Ciągwa J.: *Recepcja prawa węgierskiego na Spiszu i Orawie po roku 1920*. „Studia Historyczne” 1996, nr 39.
- Ciągwa J.: *Stan prawny na Spiszu i Orawie w latach międzywojennych*. W: „Studia Iuridica Silesiana”. T. 11. Red. A. Lityński. Katowice 1986.
- Ciągwa J.: *Uherskie prawo sądowe na Spiszu i Orawie w XX w.* W: *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie — idee — prawo*. Red. A. Lityński, P. Fiedorczyk. Białystok 2008.
- Domański M.: *Względne zakazy małżeńskie*. Wolters Kluwer, Warszawa, 2013.
- Fastyn A.: *Problem powstania i charakteru prawa małżeńskiego z 1863 roku*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2012, T. 64, z. 2.
- Fastyn A.: *Przeszkoda katolicyzmu („impedimentum catholicismi”) w prawie województw południowych II Rzeczypospolitej*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2014, T. 66, z. 2.
- Fiedorczyk P.: *Unifikacja i kodyfikacja prawa rodzinnego w Polsce (1945—1964)*. Białystok 2014.
- Giżowska-Szarek S.: *Przestępstwo bigamii*. „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 12.
- Gościmski A.: *Przestępstwo bigamii w Kodeksie prawa kanonicznego (Kanon 2356)*. „Prawo Kanoniczne” 1973, nr 3—4.
- Insadowski H.: *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*. Lublin 1935.
- Kolańczyk K.: *Prawo rzymskie*. Warszawa 1978.
- Koredczuk J.: *Małżeństwa węgierskie*. W: *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej*. Red. A. Lityński, M. Mikołajczyk, T. Adamczyk, A. Drogoń, W. Organiściak. Katowice—Kraków 2009.
- Kosek M.: *Przeszkody małżeńskie w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*. „Prawo Kanoniczne: Kwartalnik Prawno-Historyczny” 2012, T. 55, nr 3.
- Kotliński J.J.: *Wprowadzenie austriackiej procedury cywilnej z 1895 r. na tle polskiej prasy galicyjskiej*. „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2010, T. 13 [red. J. Malec, J. Matuszewski, W. Witkowski].

⁴⁵ Artykuł 8 projektu prawa małżeńskiego uchwalonego przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929 r. Komisja Kodyfikacyjna, Podsekcja I prawa cywilnego. T. 1, z. 1. Warszawa 1931, s. 5.

- Lanczová I.: *The Divorce Law in the Kingdom of Hungary*. „Z Dziejów Prawa” 2017, T. 10 (18).
- Memoriał Wydziału Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu, Towarzystwa Prawniczego i Związku Adwokatów Polskich we Lwowie w prawie techniki ustawodawczej. „Kwartalnik Prawa Cywilnego i Karnego” 1919, R. 2.
- Niczyporuk P.: *Zawarcie małżeństwa „Liberorum procreandorum causa” w prawie rzymskim*. „Zeszyty Prawnicze” 2014, nr 14.3.
- Nowicka U.: *Aplikacja zasady „favor matrimonii” w rozstrzyganiu spraw o nieważność małżeństwa*. „Ius Matrimoniale” 2011, nr 16.
- Ordyński J.: *O separacji, rozwodach i nieważności małżeństw*. Warszawa—Kraków 1925.
- Pasek A.: *Dwużeństwo (bigamia) w kodeksach karnych obowiązujących w Drugiej Rzeczypospolitej*. „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2009, no. 3180, *Prawo CCCX*.
- Piegiż A.: *Przeszkody małżeńskie w ustawodawstwie dzielnicowym II RP*. „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2016, vol. 5.
- Projekt prawa małżeńskiego uchwalony przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929*. Komisja Kodyfikacyjna, Sekcja prawa cywilnego. T. 1, z. 1. Warszawa 1931.
- Rojowska E.: *Prawo małżeńskie osobowe na ziemiach polskich. System mieszany (Austriacki kodeks cywilny) i wyznaniowy (Zwód praw Cesarstwa Rosyjskiego)*. „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, T. 17.
- Sójka-Zielińska K.: *Wielkie kodyfikacje cywilne. Historia i współczesność*. Warszawa 2009.
- Suchocki C.: *Możliwości i skutki zawarcia małżeństwa mimo istnienia przeszkód w prawie kanonicznym i polskim*. „Roczniki Nauk Prawnych” 1998, T. 8.
- Wołodkiewicz W., Zabłocka M.: *Prawo rzymskie. Instytucje*. Wyd. 6. rozszerzone. Warszawa 2014.
- Zasady projektu prawa małżeńskiego uchwalonego przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1929*. Oprac. K. Lutostański. Komisja Kodyfikacyjna, Sekcja prawa cywilnego. T. 1, z. 3. Warszawa 1931.

Anna Stawarska-Rippel

Über die Ehehindernisse im Polen der Zwischenkriegszeit am Beispiel des in Zips und Orava geltenden, ungarischen Rechts

Schlüsselwörter: Ehehindernisse, Eheaufhebung, ungarisches Ehegesetz von 1894, Zips, Orava, Eherecht

Zusammenfassung: Das Aufeinanderprallen der Vorstellungen über den Charakter der Ehe hatte auf den polnischen Gebieten in der Teilungszeit und nach der Wiedererlangung der Unabhängigkeit (1918) eine besondere Bedeutung. Die Vielfalt der damals geltenden Gesetze (deutsches Bürgerliches Gesetzbuch von 1896, ungarisches Gesetz Nr. XXXI über die Ehe von 1894, russischer Erlass über die Ehe von 1863, Teil I des X. Bandes und teilweise Teil I des XI. Bandes

des russischen Reichsgesetzes von 1832, österreichisches Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch von 1811) stellte eine Herausforderung für die Kodifikatoren und Rechtspraktiker der Zwischenkriegszeit dar. Im 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts hatten die Voraussetzungen für die Gültigkeit der Ehe im Zivilrecht noch oft einen gemischten Charakter — sie leiteten sich teilweise von religiösen Grundsätzen (z.B. das Hindernis der Glaubensverschiedenheit bzw. Priesterweihe) und teilweise von säkularen Grundsätzen des römischen Rechts (das Hindernis des Alters, der Verwandtschaft, Verschwägerung, Adoption, Bigamie bzw. der fehlerhaften Willenserklärung) her. Vor diesem Hintergrund ist das ungarische Ehegesetz als modern anzusehen.

Anna Stawarska-Rippel

Marriage impediments in interwar Poland as prescribed by Hungarian law (applicable) in the Spiš and Orava regions

Keywords: marriage impediments, annulment of marriage, Hungarian Marriage Act of 1894, Spiš, Orava, family law.

Summary: The clash of ideas regarding the nature of marriage took a specific form in the Polish lands during the partitions and after Poland regained independence (1918). The variety of laws in force at that time (German Bürgerliches Gesetzbuch of 1896, Hungarian Act no. XXXI on marriage of 1894, Russian ukase on marriage of 1863, the first part of Volume X and partly the first part of Volume XI of the Digest of laws of the Russian Empire of 1832, and Austrian civil code of 1811) posed a challenge to the interwar codifiers and legal practitioners. The premises for the validity of marriage in civil law in the 19th century and in the first half of the 20th century were still of a mixed nature — they partly derived from religious principles (e.g. the impediment of differences of faith or priestly ordination), and partly from secular principles of Roman law (the impediment of age, kinship, affinity, adoption, bigamy and defects in the declaration of will). Against this background, the Hungarian Marriage Law must be assessed as modern.